

XV. Yüz Yıl Osmanlı Cerrahlarından Olan Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Şerefeddin'in "Kitab-ı Cerrahiyetü'l Haniye" Adlı Cerrahi Eserinde Yer Alan "Burun Boğaz" Hastalıklarının Tedavisinin Günümüz Uygulamaları İle Karşılaştırılması

Nilüfer GÖKÇE¹, Ahmet R. KARASALİHOĞLU²

ÖZET

XV. Yüz yılda yaşamış, fatih devrinin ünlü hekim ve cerrahlarından olan SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN (1386? - 1470?) Amasyalıdır. Amasya Darüşşifasında on dört yıl hekim olarak çalışmıştır. Onun "Kitab-ı Cerrâhiyyetü'l Haniyye" adlı eseri İslamiyette yazılmış ilk resimli cerrahi kitabı olarak bilinmektedir.

Eser, hastalıkların dağılıyarak tedavisi, ur ve yaraların tedavisi ile kırık çıkıkların tedavi edilmesini anlatan üç bölümden meydana gelmiştir. Kitabın sonunda kitap da adı geçen ilaçların anlatıldığı bir bölüm bulunmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Kitab-ı Cerrahiyetü'l Haniye Adlı eserinin ikinci bölümünde yer alan dil ve boğaz da meydana gelen ur ve şişlere uygulanan tedavi şekillerini inceleyerek; Sabuncuoğlu'nun XV.yüz yılda yaptığı bu uygulamaları günümüzde yapılan uygulamalarla karşılaştırdık.

Anahtar Kelime: Sabuncuoğlu.

SUMMARY:

COMPARISON OF THE APPLICATIONS OF "NOSE-THROAT" ILLNESSES TREATMENTS IN OUR DAYS WITH THE APPLICATIONS, TOLD IN THE SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN'S BOOK.

Sabuncuoğlu Şerefeddin, who was the famous physician and surgeon of the Fatih's period, lived in XV. century (1386?-1470?) came from Amasya. He worked as a physician at the Darüşşifa of Amasya for four years. His book, called Kitab-ı Cerrâhiyyetü'l Haniyye, was known as the first surgery book with pictures in the Muslim World.

Book consists of three parts. They are respectively told about treatment of illnesses by cauterizing, treatment of tumours and wounds, and treatment of crackeds. Also, at the end of the book, he gives information about the medicines, discussed in the book.

In this work, we examined the second part of the book, called Kitab-ı Cerrahiyet al Haniye. It deals with the kinds of treatments of tumours and swollen, occurred at tongue and throat. Beside this, we compared the methods, used by Sabuncuoğlu in XV. century with the methods of today.

Key words: Sabuncuoğlu.

XV. Yüz yılda yaşamış, Fatih devrinin ünlü hekim ve cerrahlarından olan SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN (1386? - 1470?) Amasyalıdır. Amasya Darüşşifasında on

dört yıl hekim olarak çalışmıştır. Onun "Kitab-ı Cerrâhiyyetü'l - Haniyye"* adlı eseri İslamiyette yazılmış ilk resimli cerrahi kitabı olarak bilinmektedir. Resim(1,2,3)

*- Eser H.870 / M. 1465 yılında Fatih Sultan Mehmet'e ithaf edilmiştir. Ancak Sabuncuoğlunun İstanbul'a gelerek eseri Fatih'e bizzat sunup sunmadığı belli değildir.

Eserin bir nüshası Paris'te Bibliothèque Nationale'de Türkçe yazmalar bölümünde 693 numarada kayıtlıdır. Üç nüshası bulunan bu eserin iki nüshası İstanbul'da biri Fatih Millet Kütüphanesinde 79 no.da bir nüshası da İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesinde Tıp Yazmaları bölümünde 263 numarada kayıtlıdır. (1,2,7)

¹:Öğr. Gör.Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.

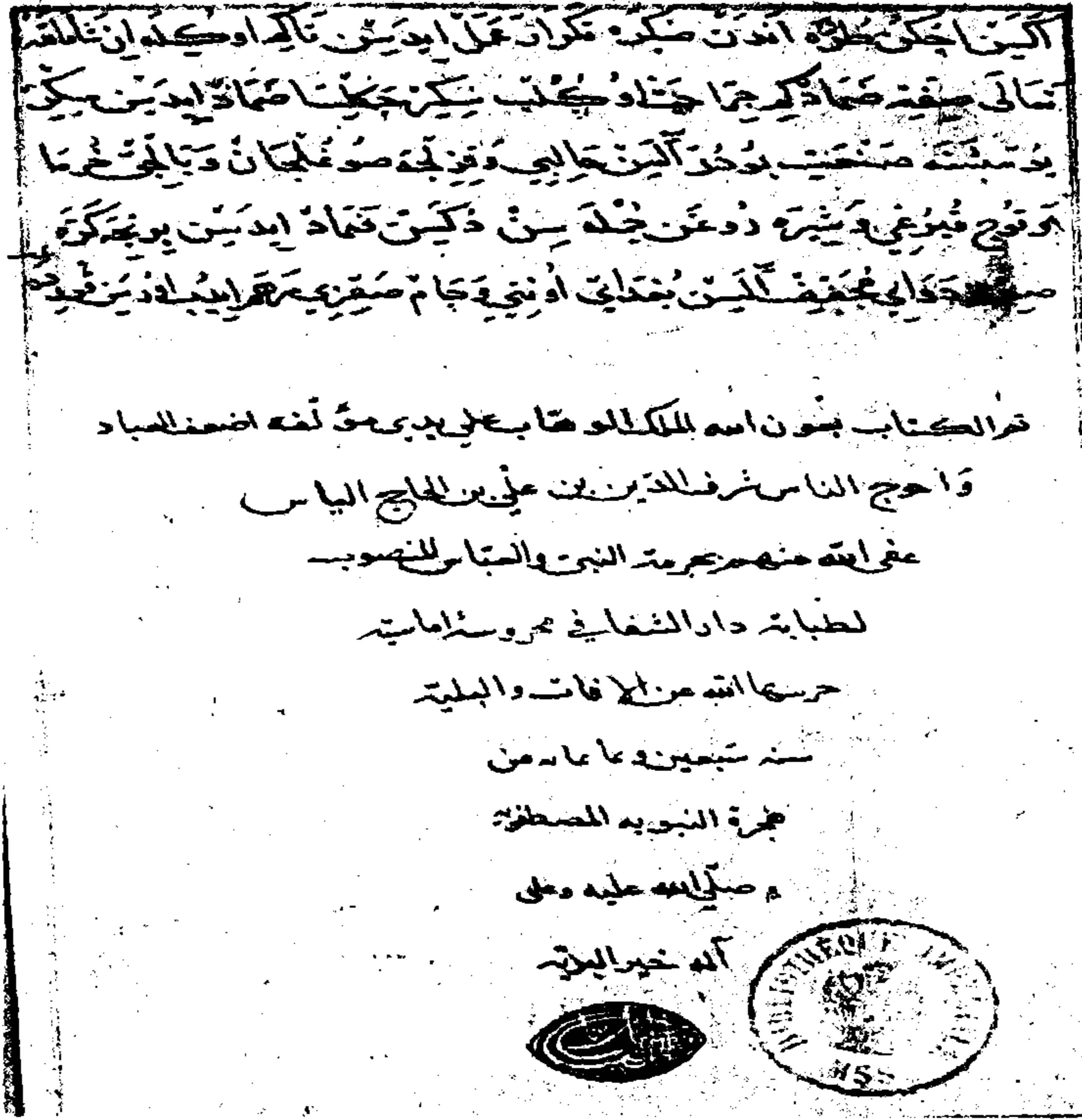
²:Prof. Dr Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Kulak Burun Boğaz Anabilim Dalı.

Resim 1-Hekim Şerefeddin Sabucuoğlu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
حَدِيثِي فِي حَقِّهِ وَتَبَاطُؤِي فِيهِ عَدَاوَتِي فِيهِ أَحَدٌ صِفَاتِ صِدْقِي بَيَانٍ وَصِفَاتِ كِبَرِيَّةٍ وَوَلِيَّةٍ
لَيْكُنْ لَهُ كُنْفُوًّا حَقًّا لِحَدِّ الْهَيْكَلِ حَضْرِيَّةٍ أَوْلَسُونِ كَيْفَ يَجُوعُ مَكُونَاتِ كَانَتْ مَرْكَانِ
مِنَ الْإِنْفِرِ وَالْبَانِ بِأَمْرِكُنْ تَكَانِ صَحْرِي عَدَمْدَنْ حَيْرِي وَجُودِهِ كَثْرِي بِرِي وَرِي
أَنْوَاعِ نَبَاتِيَّةٍ دِيمِي نِسَاءً عَقْلِي إِذْ رَأَى رُؤْيِي قَلْبِي أَوْلَسَانَا نَا تَكْ حَوَاصِنِي بِرِي
وَالصَّلَوَاتِ الطَّيِّبَاتِ النَّاسِيَاتِ أَوْلَ خَاتَمِ الشَّيْخِي جَبِي رِبِ الْعَالَمِي نَحْمَدُ نَصِطِي
تَكَادِرُهُ أَوْلَسُونِ كَرَامَتِي شَيْخِي كَجَرِي عِنْدَنْ رَحْمَةِ بَشَارَتِ صَوْبِي بِرِي قِرَاكُ
يُوكَلِّي فِي سِرَاجِ آيْمَانِ نُوْدِي لَهُ مَنُورٌ وَقَدْ تَلِي فِي سِلْكِ شَرِيْقَتِي أَدْرِي مَقَرُّ
وَلِي وَآلٍ وَأَصْحَابِ وَأَتْبَاعِ وَأَشْيَاعِ أَدْرِي أَوْلَسُونِ بَسْمِ أَحْمَدِ خُدَا وَدُرُودِ
مُصْطَفِي أَيْطَالِي بِأَصْفَاءِ بَلِكَلِكِي كَرِيْمَةٍ نَبِيَّةٍ تَكْلِي عَنِّي تَارِيخِ مُصْطَفِيَّةٍ
نَكْنِ كَثْرِي بِرِي وَرِي لِي أَوْلَسُونِ كَرَامَتِي أَوْلَسَانِ تَحْتِ سِلْكِي كَنْدَرِ تَحْتِ
وَأَادَارِ رُسْمِ شَيْخِي كَرَامَتِي وَرِي دُونَ قَرْمَنْطَرِ طَفَرِي بِأَدِ شَاهِ تَحْرِي بَرِي سَلَاةً لِي طَلِي
خَلَاصَةً أَلْمَاءِ وَالطَّيْنِ شَاهِيْنَاهِ زَمَانِ زَمِيْنِ ظِلِّ رِبِ الْعَالَمِي نَا شَرِي طَلَامَنْ
وَالْإِمَانِ بِأَشْرَافِ الْمَدَلِ وَالْإِحْسَانِ قَامِرِ الْكَفْرِ وَالْفِعْرِ وَالطَّنْيَانِ
سُلْطَانِ بِي سُلْطَانِ خَيْرِ خَانِ مُحَمَّدِ خَانِ بِرْمَانِ خَانِ لِي خُدَا اللَّهُ تَعَالَى
لِطَنَّتِهِ وَأَبَدِ دَوْلَتِهِ يَارَبِّ دَرْمَانِ سِرِي سُلْطَنَّتِ وَيَسَاطِ مَسَدَاتِ
أَدْرِي مَقَرُّ وَأَعْمَادِي أَدْرِي مَنظَرِي كِي فَوْضِي الْعَيْفِ أَوْجِ النَّاسِ

Resim 2- Cerrâhiyyetü'l Haniyye adlı eserin ilk sayfası.

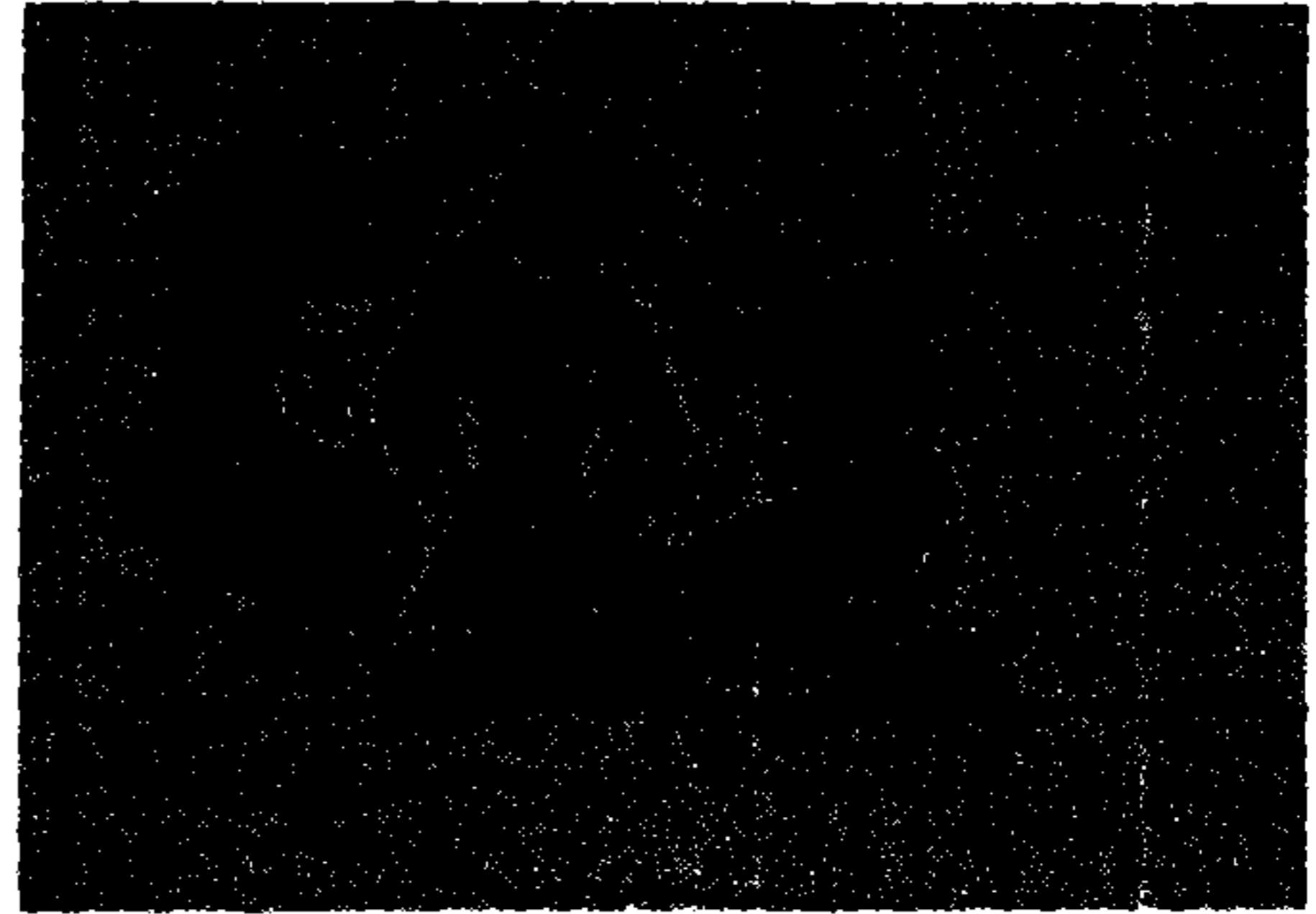

Resim3- Cerrâhiyyetü'l Haniyye adlı eserin Son ayfası.

Sabuncuoğlu, XI. yüz yıl Endülüs İslam hekimlerinden olan ünlü hekim ve cerrah Ebul Kasım Zahravî'nin Kitab al- Tasrif fit Tıp adlı eserinin cerrahiye ait olan Kitab-ül Cerrahi adlı bölümüne üç bölümde kendisi ekleyerek Türkçe'ye çevirmiştir.

Sabuncuoğlu bu esere, kendi deneyim ve tecrübeleri ile birlikte, ameliyat tekniğini gösteren resimler de ilave etmiş; resimlerde, dönemini yasak etmesine rağmen insan figürü kullanmıştır. (1-8)

Eser, besmele ile başlayan bir giriş kısmından sonra, üç BAB' a (bölüme) ve her Bab'da kendi arasında FASIL' (Ara) ayrılmıştır. Elli yedi fasıldan meydana gelen birinci Bab'da hastalıkların dağılayarak tedavi edilmesi anlatılmaktadır. Şişlerin yarılması, yaraların tedavi edilmesinin anlatıldığı ikinci bölüm ise, kendi içinde 98 fasıla ayrılmış, başta meydana gelen cerrahi müdahale gerektiren şişlerden (ur) başlayarak, boğazda meydana gelen şişler, göz hastalıkları, kadın hastalıkları, üroloji gibi cerrahi müdahale gerektiren hastalıklar ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. (Resim4)

Resim 4: Sabuncuoğlu tarafından çizil-miş, dil ve boğazda olan şişlerin tedavisini gösteren resim.

Üçüncü ve son bölümde ise kırık ve çıkıklar anlatılmaktadır. 36 fasıldan ibaret olan bu bölümün sonunda kitabın içinde, adı geçen hastalıkların tedavisinde kullanılan her bir ilaç hakkında bilgi verilmektedir (1,2,7)

Biz bu çalışmamızda, Sabuncuoğlu Şerafaddin'in Kitab-ı Cerrahiyetü'l Haniyye adlı eserinin ikinci bölümünde yer alan dil ve boğazda meydana gelen ur ve şişlere uygulanan tedavi

şekillerini inceleyerek; Sabuncuoğlu' nun XV. Yüz yılda yaptığı bu uygulamaları günümüzde yapılan uygulamalarla karşılaştırarak, bunların birbirlerine benzer yönleri bulunup bulunmadığını araştırdık. Bunu yaparken de Sabuncuoğlu' nun verdiği numara ve başlıklara bağlı kaldık

35.FASIL:

DİL ALTINDA MEYDANA GELEN ŞİŞLİKLERİN ÇIKARILMASI:

"Dilin altında küçük kurbağa ya benzer şişliklerin olduğu bilinir. Bunlar dilin doğal şeklini bozar,dil büyür;ağza sığmaz olur. Bu işin ilacı odur ki,hastayı güneşe karşı oturtup ağzını açmasını söylemelisin. Şişe bakmalısın. Şişlik kara-sarı veya kara ise,katı ise,hissi yoksa o şişliğe el vurmamalısın. Eğer beyazlığa meyilli ise,nemi varsa ona şinnare (alet)vurmalısın. Mibza (neşter) ile dört yanından kesmelisin;ki şişlikleri tamamen yok olsun. Kanama olursa (kan gelirse) dövülmüş zac (demir sülfat) koymalısın. Kan pıhtılaşsın. Şişlik son buluncaya kadar devam etmelisin. Sonra hastayı sirkeli tuzlu su ile gargara ettirmelisin. Ondan sonra onu ilaçla tedavi etmelisin."

Sabuncuoğlu burada ranula (Kurbağacık)'dan söz etmekte ve kistik olduğunun ayırt edilmesinden sonra, bugün yapılan bir tür marsupializasyon tekniğine benzer şekilde dört yandan kesi yapılmasını önermektedir.

36.FASIL:

DİLCİK VE BOĞAZ ŞİŞLERİNİN TEDAVİ EDİLMESİ:

"İnsanın boğazında şişlik olduğu bilinir. Ancak dışarıdan içeriye bakılınca görülür. Bu şişliğe hekimler bademcik derler. Onun tedavisi odur ki şişliğe dikkatle bakınız. Eğer şişlik katı ve içi sıvı doluyorsa,hissizse onu dağlamayınız (Demir değdirmeyiniz.). Eğer rengi kızıl ve dibi yoğun ise bunu da dağlama. Dikkatli ol. Düşünerek hareket et. Belki kan boşanır. Onu hemen öyle bırak. Yeni olmuştur. Ya dağılır veya kendiliğinden akar. Eğer beyaz olup,değirmi olursa,dibi ince olursa bu şişi kesmen uygundur. Bu cins olan şişlerin tedavi yolu budur. Şişleri kesmeden önce, şişliğin sıcaklığının artıp artmadığını, şiddetinin geçtiğine (sakinleştiğine) dikkat etmelisin.

Sonra hastayı güneşe karşı oturtup,başını dik tutup,ağzını açtırmalısın.

Hastanın karşısına oturan bir hizmetkâr da (hasta bakıcıda) hastanın dilini, dilin içine girebilecek ve onu oyuk şekline getirebilecek bir alet ile aşağıya bastırarak.(Resim5A,B)

Bu alet bakırdan veya gümüşten yapılmıştır. Bıçak kalınlığında olan bu aletle dil aşağıya doğru bastırılınca,şişlik görülecek. Ondan sonra bir SİNNARE' (alet) ile bademcikleri dışarı çekmelisin. Ama zarı çekmemeye dikkat etmelisin.

Ondan sonra yüzü makas gibi her iki tarafı da eğri ve iki tarafı da keskin olan aletle kesmelisin.(Resim6A,B) Eğer bu alet yoksa o zaman mirza (neşter) ile kesmelisin.

Bir tarafı düz,diğer tarafı üçgen şeklinde sivri pürüzsüz olan bu aletle bademciğin önce birini sonra diğerini kesmelisin

Anlatmaya başladığımız andan itibaren hastaya sirke katılmış,soğuk suyla gargara yaptırmalısın. İşlemleri yaparken kan boşanırsa,hastaya içinde;nar kabuğu , Mersin yaprağı kaynatılmış suyla, gargara yaptırmalısın ki kanı kesilsin. Ondan sonra tedaviye devam etmelisin. Şunu da bilmelisin ki bademciklerde çeşitli şişlik olur.Onları da anlattığımız şartları yerine getirip kesmelisin.

Bu kitabın müellifi *(Şerafettin); boğazında olan şişten dolayı yemekten,içmekten kesilmiş, zor nefes alıp veren bir kadın gördü.

Kadının boğazındaki şişlikler o kadar büyümüş ,dallanıp budaklanmış ki genzindeki burun deliklerini tutmuş.Sinnare vurup,burun deliklerinin üstünden bir parçasını kestim. Ondan sonra yine bir delik üzerinden yine bir başkasını kestim. Kanı az aktı. Hemen kadının boğazı açıldı. Su istedi,içti. Yemek yedi. Bir müddet sonra yeniden şişliklerin oluştuğunu gördüm .O zaman dağladım. Yeniden olmadı. Ben sonra oradan ayrıldım. Daha sonra kadının nasıl olduğunu bilmiyorum."

Bugün solid kitleler diyebileceğimiz türde olanlarına ponksiyon ve koter uygulanmamasını önermektedir. İltihabın başlıca belirtileri varsa ve flüktüasyon veriyorsa müdahale edilmesini,damarsal kaynaklı ise (burada rengini belirtiyor), bu müdahalenin yapılmamasını öneriyor. Peritonsiller apselerde ensizyon-drenaj öneriyor, ve hemen günümüzde uygulanana yakın bir müdahale şekli anlatılıyor.Kullanılan dil basacağı ve tonsil tutucu forseps günümüzdekilere çok benzer şekildedir.

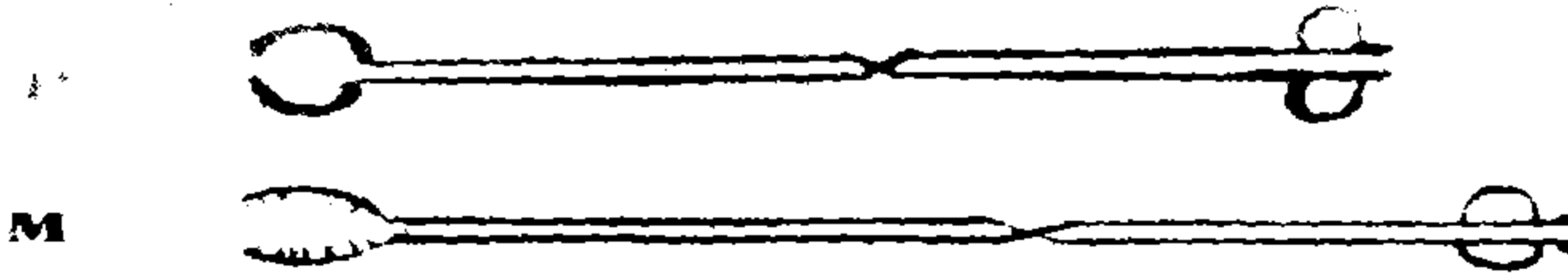
* Sabuncuoğlu , metinde kendinden bahsederken kitabın müellifi (yazarı) sözcüğünü kullanarak, kendi deneyimlerini anlatıyor

Resim 5/A Dilin şekli

Resim 5/B-Günümüzde kullanılan dil basacağı

Resim 6/A-Sabuncuoğlu'nun çizdiği aletin şekli.

Resim 6/B-Günümüzde kullanılan Tonsil Tutucu Forsepsi

Resim 7-Sabuncuoğlu'nun çizdiği alet (Bıçak).

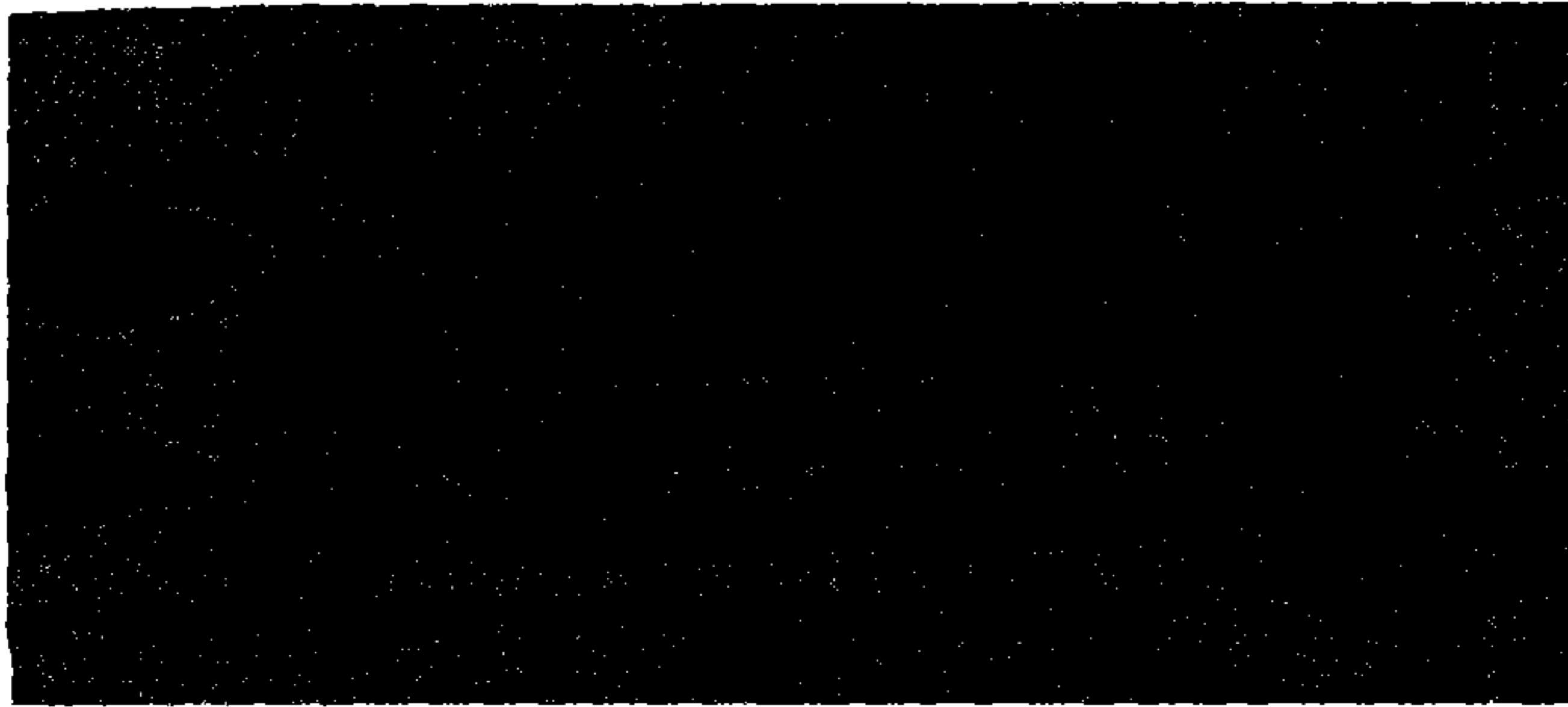
**37.BÖLÜM:
HEKİMLERİN "İNEBYE" ADINI
VERDİKLERİ KÜÇÜK DİL ŞİŞLİKLE-
RİNİN ÇIKARILMASI:**

"Kişi nezle olur,boğazı şişer. Eğer bu şiş uzun olursa ,hekimlerin buna 'amud (direk);eğer kare olursa da buna inebbiye dedikleri bilinir. Bu hastalığı ilaçla tedavi etmen gerekir. Eğer ilaçla tedavi faydalı olmazsa o zaman şişliğe dikkat etmen gerekir. Şişliğin şiddeti sakinleşmiş dibi ince ise onu kesmen gerekir.

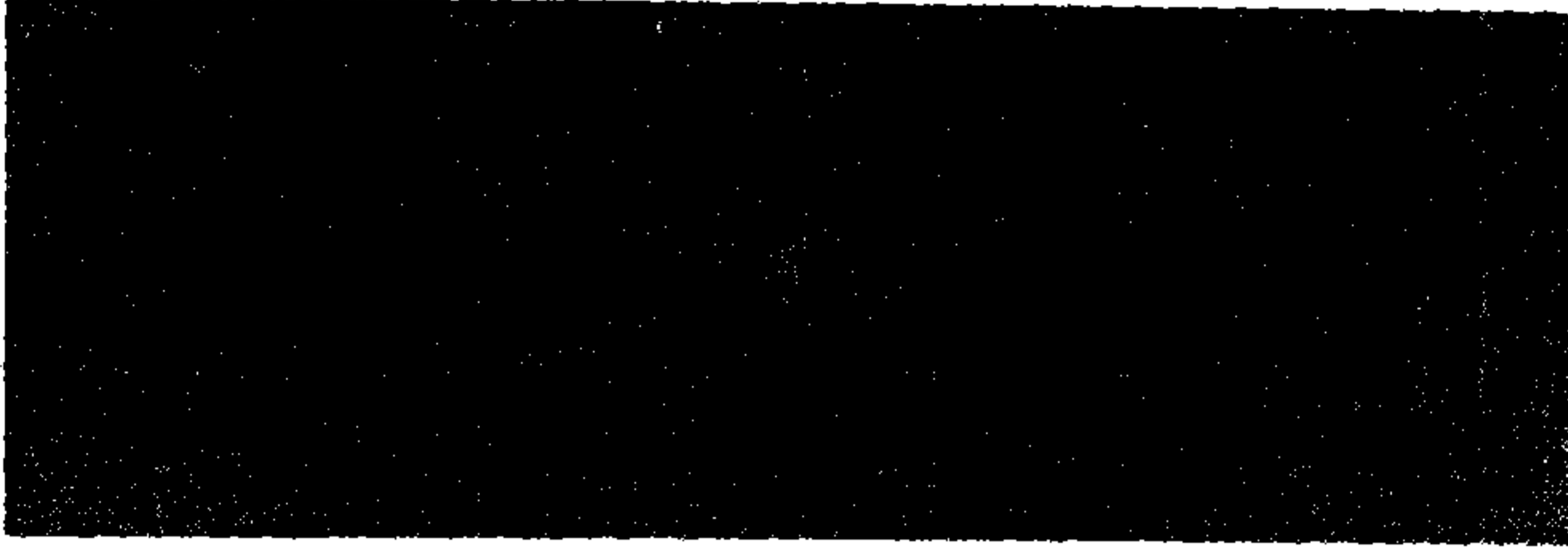
Eğer şişlik değirmi olup,uzun olmazsa ya kızıl, ya kara sarı olursa,hissi yoksa onu kesmekten çekinmelisin ki hasta zarar görmesin. Eğer rengi beyaz ve uzunsa; hastaya, güneşe karşı oturmasını söylemelisin. Ağzını

açtırap,dilini aşağıya doğru bastırıp şişliğe bakmalısın. Yalnız dilin kendisini kesmemen gerektiğini de bilmen gerekir. (doğal olan) Dilin dışında şişlikler varsa onu kesmelisin. Eğer hastanın küçük dilini kesecek olursan hastanın konuşmasına ve sesine zarar verirsin. Kestikten sonra boğaz ağrılarında kullanılan ilacı vermelisin ki hasta şifa bulsun.

Eğer hasta şişlerin alınmasından (cerrahi müdahaleden) korkuyorsa; hastayı oyunla aldatarak ince uçlu bir aletle şişleri dağlamalısın. (Resim 7) Bunun içinde hastanın başını öne doğru koyup diline alet ile basmalısın. Daha önce dağlama bölümünde anlattığımız gibi,Tiz-Abı (kezzap) ve sönmemiş kireci su ile sulandırmalısın. Bu karışım ne katı koyu ne de sıvı olsun. Bunu aletin içine,doldurmalısın.

Resim 8/A-Sabuncuoğlu'nun çizdiği aletin şekli.
"Bu alet kaşık şeklinde iki tarafına da ilaç konabilecek şekilde."

Resim 8/B-Günümüzde kullanılan Applicator.

İlacı bu aletle hastanın boğazına koymalısın. Hastanın ağzından gelen suların dışarı çıkması için hastayı yan yatırmalısın ki salya dışarı aksın. Hastanın boğazına girip onu rahatsız etmesin. İlacı şiş olan yere basmalısın. Yarım saat kadar durması gerekir ki şişlik kararsın. İlacın verdiği acı dinsin. Ya da bir mili alıp ucuna pamuk dolamalısın. Pamuğu o ilaca sokup sonra mili içi boş bir boruya sokup, hastanın boğazına sokmalısın ki küçük dildeki şişliğe değsin. Bunu birkaç kere tekrar etmen

gerekir;ki o ilacın değdiği yer kararsın.(Resim 8A,B,C) Daha sonra birkaç gün bekleyiniz. 3-4 gün sonra dağladığın yer düşer. Daha sonra yağa basılmış pamukla küçük dilin dört yanını dağladıktan sonra silmelisin. Eğer yeniden ilaç gerekirse yine bu söylediğimi tekrar etmelisin. Ondan sonra hastaya soğuk suyla gargara yaptırmalısın. Dışarıdan boğazını bağlamalısın. İçerden gargara yaptırmalısın ki hasta kurtulsun. Bu ilaç en güvenilir en doğrusudur. Kesmekten (cerrahi müdahaleden),korkusuzdur.

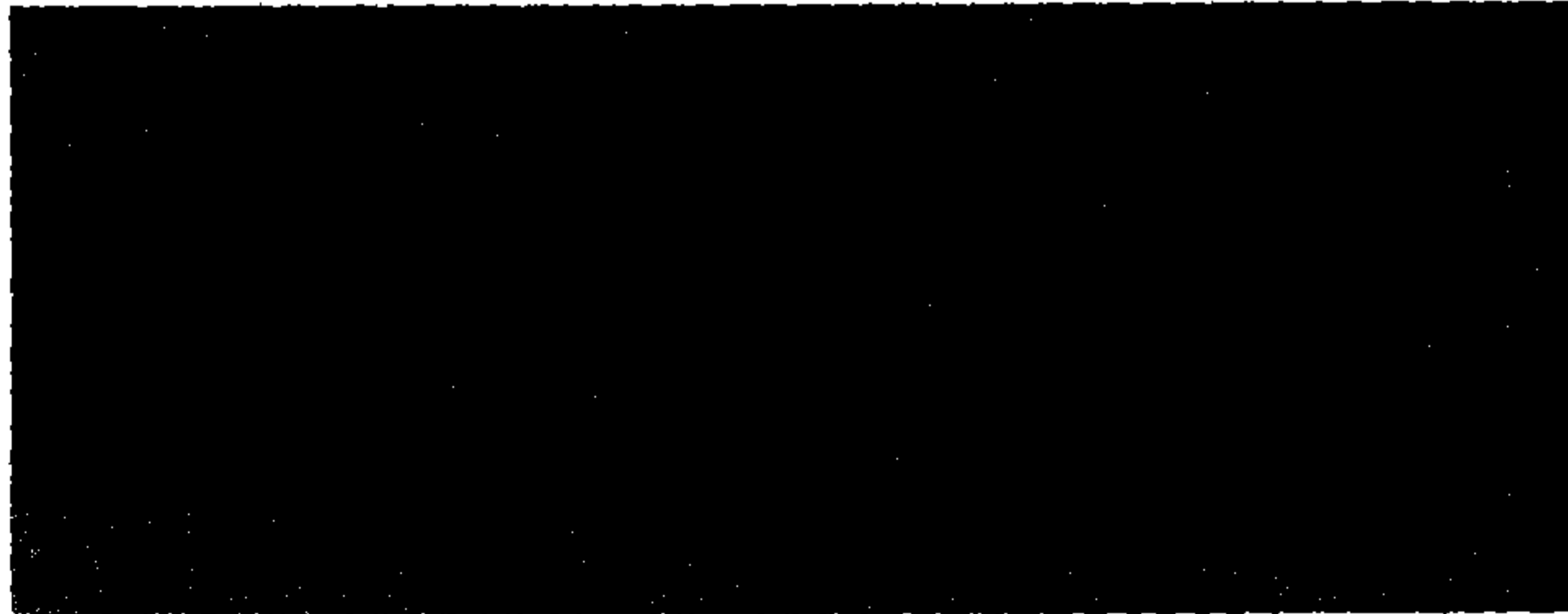

Resim 8/C-Sabuncuoğlu'nun çizdiği Milin şekli

Cerrahi müdahale esnasında küçük dili kesmekten ya da onu dağlamaktan çekinen kimse için diğer bir tedavi yolu buharla tedavidir.

Bunun içinde Füdenec *,Zü fü *,sa'ter (kekik),sezab (sedef otu),Sih (demir),Babü nec (papatya),Kaysüm * veya bunlara benzer ne

varsa hepsini bir çömleğe koyup üzerine bol miktarda sirke dökmelisin ki, otların hepsi sirkenin içine batsın. Sonra çömleğin ağzına kapak vurup sıvayacaksın. Sonra kapakta küçük bir delik açacaksın. (Resim 9) Şekilde görüldüğü gibi;

Resim 9

* Türkçe karşılıklarını bulamadık.

Gümüştan veya bakırdan yapılmış aleti çömleğin kapağındaki deliğe sokmalısın. Bu alete "Mihbar" derler. Bu alet döndüren çeviren bir alettir. Yumurta büyüklüğündedir. Bir tarafında da ağız vardır. Dibinde bir de lülesi bulunur. Lüleyi çömlek kapağındaki deliğe sokmalısın. Aletin ağız da hastanın ağızına sokulup tutulacak ki, otların buharı küçük dile kadar yetişsin ki, küçük dil iyileşsin. Bu işi tekrarlamalısın. Ama ilacı hastalığın başlangıcında yapmaktan sakınmalısın. Hastalık fazla olmasın. İlacı hastalığın ateşi biraz durduktan, sonra, yapmalısın.

Eğer bu alet hazır olmazsa veya yoksa o zaman bir parça karnış almalısın. Yumurta kabını delip karnışı onun içine sokmalısın. "Yumurta hastanın ağızını göyündürmez." Yapılan ilaçların içinde en iyisi budur."

Port cotton (applicator) ile bugün biz mukozalarda kimyasal koterizasyon yapmaktayız ve bunun için %10' luk gümüş nitrat veya %20' lik triklorasetik asit kullanmaktayız. Koterizasyon yapıcı maddeler farklı, ama kullandığı mil bugünkü "applicator" ile çok benzer şekildedir.

38.BÖLÜM:

BOĞAZA KAÇAN KEMİK VEYA BAŞKA NESNELERİN ÇIKARILMASI HAKKINDA:

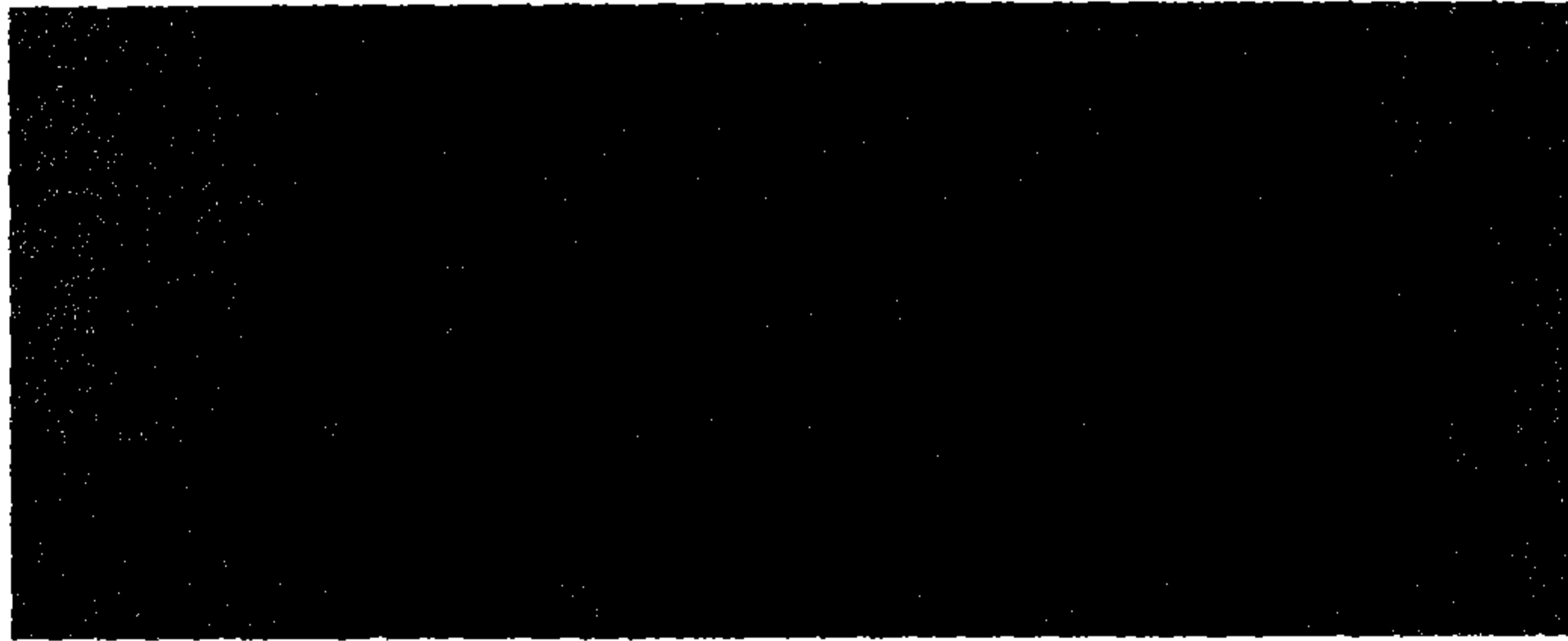
"Kişinin boğazına kemik veya başka nesne kaçarsa onu çıkarmanın yolu odur ki; hastayı güneşe karşı oturtup, dilini (daha önce anlattığımız alet ile) aşağıya basacaksın. Boğaz da duran nesne görünüyorsa, hastanın midesindeki yiyecekler hazım edilmeden

kusturmak gerekir ki; boğazda duran nesne çıksın.

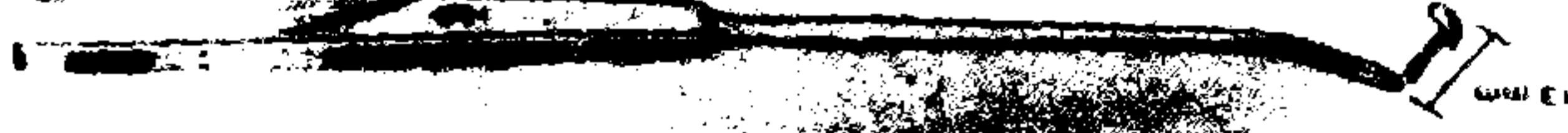
Ya da hastaya turp parçası, marul dibi, ya da bir lokma kuru ekmeği ipliğe bağlayıp yada bir parça yumuşak sünger (ipliğe bağlayıp) hastaya yutturacaksın. Onlar ,hastanın boğazında duran nesneye yetişince o zaman ipliği çekeceksin. Birkaç kere böyle yapmalısın. Boğazda duran nesne çıksın. Eğer çıkmazsa, kolayca bir alet yapmalısın. Bu aletin yoğunluğu, bizden yoğun ola. Bir ucu eğri ola. Sonra hastaya, başını yukarı kaldırmasını söyleyerek, aleti hastanın boğazına sokmalısın. Ama bu aletin hastanın boğazına dokunmamasına dikkat etmelisin. Hasta öksürmesin ki; duran nesneyi kolayca yukarı çekmelisin. Hasta aletin duran nesneye yetiştiğini hissetsin Sen aleti aşağıya itesin, ya da yukarı doğru çekesin. Sana nasıl kolay geliyorsa öyle yap.

Kitabın yazarı Şerafettin, ben bir kişi gördüm. Boğazına kemik kaçmıştı. 3 gün, 3 gece boğazında kalmıştı. Üzerine vardım. Nasıl yaptım çıkartamadım. İnce teli aldım. Bir ucunu çengel şeklinde bir ucunu halka şeklinde yaptım. Halka olan tarafı elime geçirdim. Çengel olan kısmı hastanın boğazına soktum. Kemiyi çengele takıp yukarı çektim. Kemik yerinden koptu. Hasta kemiyi yuttu; kurtuldu."

Sabuncuoğlu burada, dil basacağını anlatmakta ve farenks yabancı cisim için kullandığı bugünkü bilgilerimize göre "hook" olan bir enstrüman tarif etmektedir. (Resim 10A,B)

Resim 10/A-Sabuncuoğlunun çizdiği alet:

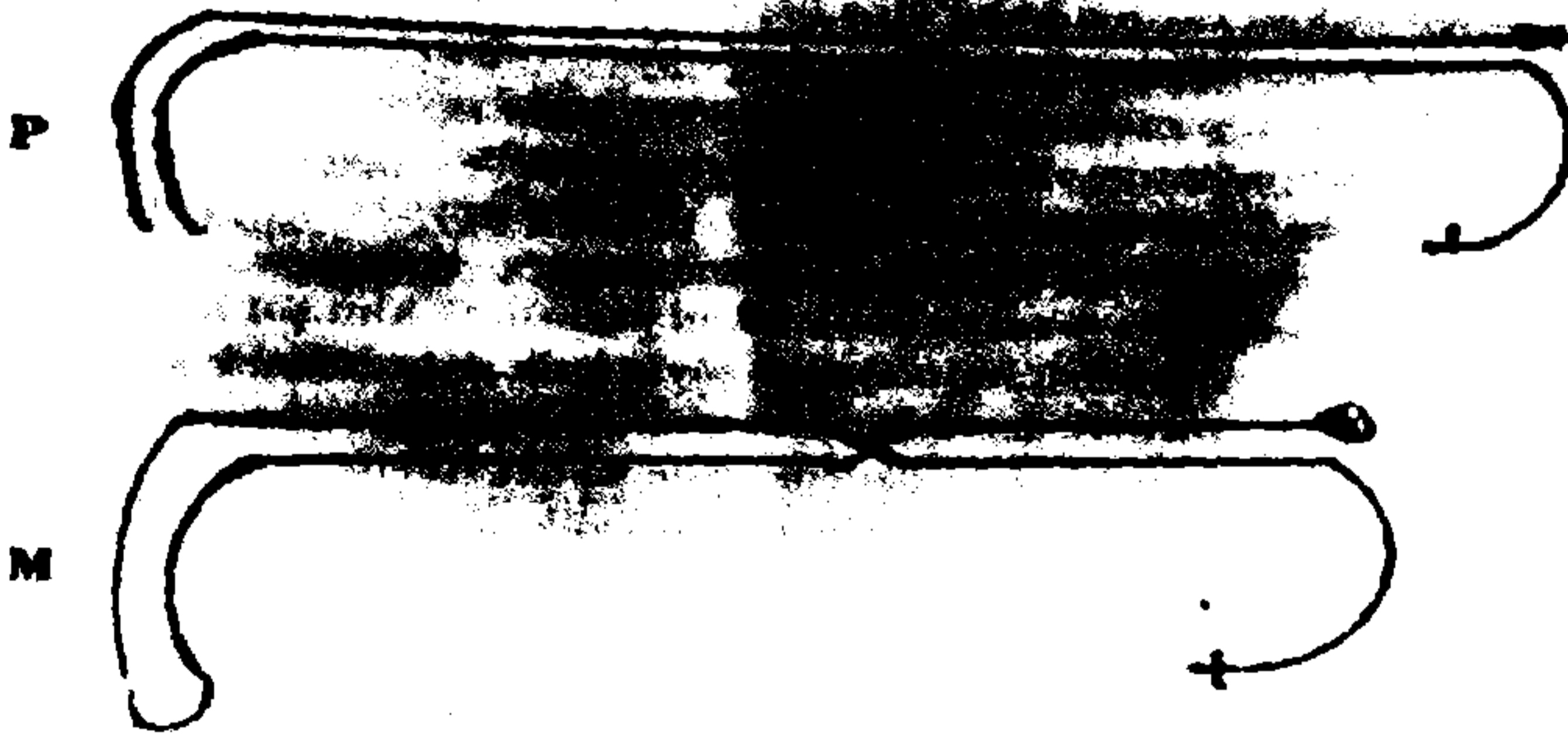

Resim 10/B-Günümüzde kullanılan Hook adı verilen alet.

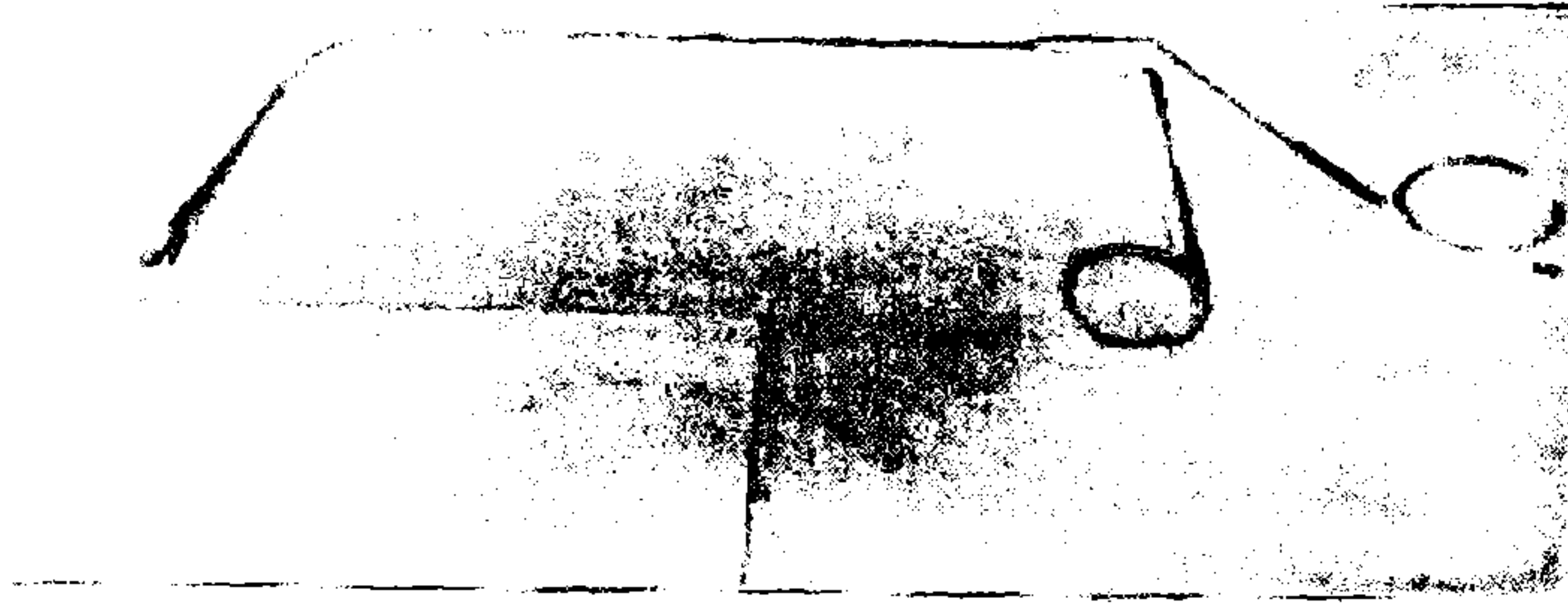
**39.FASIL:
BOĞAZA YAPIŞAN SÜLÜĞÜN
ÇIKARTILMASI:**

“Kişinin boğazına yapışan sülüğü ilaçlarla çıkartamazsan bunun ilacı budur ki; hastayı güneşe karşı oturtup, ağzını güneşe açacaksın. Alet ile dilini aşağıya bastırıp hastanın boğazına bakmalısın. Eğer sülük görünürse bir SINNARE ile veya ince kıskaçla sıkıca tutup çıkartmalısın. Eğer çıkmazsa içi oyuk ince bir boru almalısın. Onu hastanın boğazına sokmalısın. Sülüğe kadar varsın. Ondan sonra kızgın demiri o borunun içine sokup çıkartasın. Bunu birkaç kere tekrar etmelisin. Hasta susamasın. O gün sabır edip su içmesin. Ondan sonra bir leğen alarak içine soğuk su koyun. Suyu yavaş yavaş boşaltın. Ardından hasta ağzını açsın ve ağzını suyun üzerine tutsun. Sülük

suyun sesini alsın ve düşsün. Eğer bu yolla çıkmazsa o zaman hastanın boğazına buhar yapmalısın. (37. Bölümde gösterilen aletle) Aletin içine ateş koyup; üzerine’de HILTIT koyunca tütmeye başlayacak. Ozaman Hasta o aleti ağzına alıp ağzını kapayacak. Ta ki buhar dışarı çıkıp, hastanın boğazına eriştiğini duyuncaya kadar. O zaman derhal sülük düşer. Eğer bir defada düşmezse bu anlattığımız buharı birkaç kez tekrar edin. Ama hastanın susuzluğa tahammül etmesi gerekir. Tuzlu yemek ve sarımsak yemesi mümkündür. Bu takdirde de sülük düşer. Eğer sülük görünür yerde olmazsa, o zaman boğazda kalın kemiği çıkartan aletin eğri yanı hastanın boğazına sokulur. (Aletin ağzının içi iğne gibidir ki, tuttuğu nesneyi bırakmasın.)” Aletin, şekli, şudur (Resim 11A)

Resim 11/A-Sabuncuoğlu tarafından çizilmiş boğaza kaçan sülüğün çıkartılmasında kullanılan alet.

Resim 11/B-Günümüzde kullanılan larengeal forseps adı verilen alet.

Sabuncuoğlu canlı yabancı cisim hipofarenksde bulunduğu zaman kullanılabilir bir enstrümanı tarif etmektedir ki bu, direk larengoskopi altında larenks vestibülünden biopsi alabildiğimiz larengeal forseps, çok benziyor. (Resim 11/B)

40.FASIL:

ŞİŞLERİN DELME VE YARILMASI:

“Şişlerin çok çeşitli olduğu bilinir. Onların delinme ve yarılması hakkındaki bilgileri biz kitapta şöyle anlatacağız. (şişlere cerrahi müdahale yapılmasını biz şöyle anlatacağız.)

Şişlerin delinmesi veya yarılması (cerrahi müdahale uygulanması) iki nedenle olur:

Birincisi; şiş kendiliğinden iltihabı delinerek akmaz.

İkinci neden ise, bedende bulunduğu duruma göredir.

Eğer şiş başta olursa içinde su olan şiş benzemez. Kalın ette meydana gelen şiş eklemlerde meydana gelen şiş benzemez. Her konumun bir türlü neden ve sonucu vardır. Kalın ette oluşan şişi olgunlaşmayınca delmeyiniz. Eklemlerde ve eklemlere yakın yerlerde olan şişi olmadan yarmalısın ki, eğer bu şişler müzminleşirse, yani çok duracak olursa, kokmuş olur. Sağlam dokuyu veya siniri çürütür. Uzvu harap eder. Başa veya mideye yakın yerde olacak olursa, onu olmadan yarmalısın. Eğer makata yakın yerde olacak olursa, onu da olmadan yarmalısın ki sertleşmesin. Sertleşirse füstür olur. İyileşmeyip öyle kaldığını bilmek gereklidir ki; onun için şişi vaktinde yarmak gerekir. Şiş akar, hareketi gider ve ağrısı sakinleşir. Kızıllığı ve sancısı gider ucu sivrilir.

Şişin olgunlaşma belirtisi tamam olduğu zaman delmelisin. Yada şişi aşağı tarafından yarmalısın ki, irin aşağı aksın. Amma, yarmayı beden uzunluğuna yapmalısın. Bu dediğimiz şişlik etli yerde olacaktır. Fakat, şiş ellerde ve ayaklarda, sinir telleri üzerinde yada (eklemlerde) esnek yerlerde olursa o zaman yerine göre yarmalısın ki; ağrı ve sızı olmasın.

Eğer şiş etli yerlerde olursa, tam olgunlaştığı zaman delmelisin ki, irin çoğalıp katı olup zahmeti artmaya. Bazı şişleri beden boyuna yarmak gereklidir. Şiş küçük olursa, bir yerden delmelisin. Eğer şiş büyük olursa, birkaç yerden delmelisin. Yada kenarını büyük yarı. Yani şişin büyüklüğüne göre. Şunu da bilmelisin ki; bazı şişler vardır, derisi kenarı gibi katı olur. Onun gibi şişlerin derisini oymalısın ve kesmelisin; yoksa o hasta ölür. Bu durumdaki şişler, sert ve gizlenmiş olur. Bunun gibi şişi, üç bıçakla kenarından yarmalısın.

Bazı şişler vardır ki Mersin Yaprağı vazında kesmelisin. Bazı şişler vardır ki değirmi yarmalısın. Kimi şişlerin ucu yoktur. Yassı şeklindedir. Bir yerinden yarmalısın ki irin aşağı aksın.

Şişlik büyük olup; irin çok toplanmış ise; onu deşecek fakat, irini bir defada çıkartmayacağını bilmelisin. Belki birazını çıkartacaksın. (iltihap) Cerahat yine toplayacaktır. O gün o gece dursun. Ertesi günü açmalısın. Bunu birkaç kere tekrar etmelisin. Hastanın özel bir durumu varsa; hamile bir kişi ise, ya çocuk yada yaşlı olursa. İrini bir defada akıtacak olursan, irinin özü akarken çok bozulma olur. Hasta o saat ölür veya ölüm haddine varır ki bundan sakınman gereklidir. Şiş deldikten sonra bakmalısın. Eğer şiş, küçükse deliğin birine keten bezinden yada eski pamuktan fitil yapıp o deliğe sokmalısın. Ta ki, fitillerin ucu birbirine erişsin. Şiş yarasın, ya da derisinden biraz kesesin. Onun içine eski pamuk yahut didilmiş eski keten bezi doldurup, sonra bağlamalısın. 3 gün böyle dursun. 3 gün sonra açıp, merhem ile ilaç yapmalısın. Eğer bu işleri yaparken kan boşanırsa, soğuk su ile sirkeyi almalısın. Eski

keten bezini ıslatıp o kanayan yere koymalısın. Bunu birkaç kez tekrar etmen gerekir

Eğer bu iş kış günlerinde olursa, bizi şarap ile zeytinyağında öldürüp üzerine sürmelisin. Eğer yaz gününde olursa ve şişliğin konumu etli olursa, şarapla zeytinyağı soğukken Bizi öldürüp sürmelisin. Bu söylediklerimizi 3 gün yapmalısın. 3 gün sonra açmalısın. Sonra ilaçla tedavi edesin. İlacı budur.

Bu bölümde söylenen sözler kesin sözlerdir. Her çeşit şişliğin ilacını bu bölümde kesin ifade ettik”

Burada Sabuncuoğlu abse drenaj ve meche (fitil) konulmasını anlatıyor. Ensizyon ve drenajın abse olgunlaştığında yapılması gerektiğini vurguluyor ve ensizyon yerleri ile ilgili oldukça ayrıntılı tarifler veriyor.

42.FASIL:

(ADEMÜN) İNSANIN BOYNUNDA OLAN HANAZİRİ (URLARIN) YARILMASININ İLACINI BİLDİRİR:

“Hanaziri hastalığının insanın boynunda ve kulaklarının yanında olduğu bililir. Bunlardan başka, buradan geçen organlarda da olur. Boyunda bir veya daha fazla olur. Bazısı çoğalır. Her biri bir kanlı olur. Daha önce anlattığımız gibi, HANAZİR'in çeşidi çoktur. Birisi taşlanmıştır. Birisi nemlidir. Birisi habistir. İlacı (kabil değildir) yoktur. Eğer Hanazir'in (haşin) gösterişli, heybetli ve dışardan fark edilir durumda ise, dışarıya yakındır. Rengi, vücut derisi rengindedir. Dört tarafına hareket eder..boyun sinirlerine ya boyun damarına ya atardamara ulaşmamıştır. Onu yukarıdan aşağıya beden uzunluğuna (Cim'den B'ye şeklinde) yarmalısın. Şeklin budur. (Resimde gösterilen gibidir.)(Resim12)

Resim 12

Sonra derisini “sinnare” vurup iki yana (yüzmelisin) açmalısın. Hanaziri kanları ile çıkartmalısın. (Bundan önceki fasılda baş şişlerinde bunları anlattık) Ondan sonra derinin iki tarafını bir yere getirip dikmelisin. Cerahatin alt yanında bir fitil yeri koymalısın. Bitirici zerurlar (ilaçlar) koyup bağlamalısın. Bu işlemleri yaparken, sinir ve damarları kesmemeye dikkat etmelisin. Ve, hanaziri keserken hastanın (çabalayıp) hareket etmemesi gerekir. Yoksa yeniden kesmen gerekir. Eğer çalışırken damar veya atardamar kesilirse, o zaman işinden kalırsın. O kesilen yere yumuşak dövülmüş ZAC (demir sülfat) koymalısın. Ondan sonra cerahati bağlamalısın. Bir süre tutasın ki; cerahatin çabukluğu geçsin. Cerahat genişlesin ve kokuşsun. Kan kesilsin. Ondan sonra işine devam etmelisin ki; hasta iyileşsin. Ondan sonra şahadet parmağın ile cerahatin içini aramalısın. Hanazirin özü kalmasın. Varsa kesip temizlemelisin. Eğer hanazirin altında büyük

damar olursa o hanaziri kesmeyesin. Bükülmüş ibrişimle hanaziri dibinden tutup bağlamalısın. Biraz böyle bekletmelisin ki; hanazir dibinden büzülüp düşsün. Ondan sonra Pamuğu Merhemi Mısıriye* bulandırıp o cerahati durdurmalısın. Eğer geriye hanazitden bir şey kalmamışsa iki tarafını bir yere getirip dikmelisin. Eğer hanazirin içi rutubetli ise , Fitili, Merhem-i Mısıri sokup ondan sonra cerahatin içine sokmalısın. Sonra Mümbit (bitki) merhemi ile ilaç yapmalısın. Hanazirden geriye bir şey kalmaması için çaba sarf etmelisin.”

Boyunda abse drenajı anlatılıyor. Hatta mobilite azlığı özelliği ile uygun bir tanım da yapılıyor

43. FASIL:

BOĞAZDA OLAN ŞİŞLERİN ALINMASI:

“Eski hekimlerin boğazı yardıklarını anlatmışlardır. Ama benim zamanımda bu işi yapan kimse görmedim. Ancak bizim

* Merhem -i mısıri : Sirke ile bal kıvama gelinceye kadar kaynatılır. Buna yumuşak, dövülmüş zencar (Göztaşı Bakırtaşı) karıştırılarak yapılır.

söylediğimiz bir söz vardır "Ahab-ı Zübha'nın gırtlakını yarmak fayda etmez." denir.

"Boğazdaki (uzuvların) organların şişliği hastalıktır. Ama kişilerin harareti ağızlarında,boğazında,badeciklerinde olsa onun gibi hastalıklarda gırtlak yarmak iyidir. Hasta nefesini o yardığın yerden alır. Hasta ölmekten kurtulur. Sen hastanın boğazını yarmak istersen işin yolu o dur ki ; gırtlakının 3. veya 4. kertiğinin arasından açmalısın. Ama küçük açmalısın. Gırtlak boyuna açmalısın. Açtığı yer, kıkırdak arasındaki kaslar olsun. Guzrüfa (kıkırdak) yani kemiğe değmesin. Zira kemiğin eti yoktur. İlaçtan dahi uzaktır. Eğer ilaç eden kişi (hekim) korkar, bıçağı hastanın gırtlakına vurup deriyi kaldırır, boynunu keser ki, gırtlak açılsın. Ondan sonra kasların (etli kısmını) yarasın. (Şöyle ki bizim anlattığımız şekilde yapmalısın.)

Ama bu işi yapılacak hastanın sesi kısıkça onu bırakmalısın. Açık dursun. O zaman ki;hastanın korkusu geçsin. Ondan sonra kestiğin derinin iki tarafını bir yere getirip dikmelisin. Gırtlak deymesin. Sonra bitirici (iyileştirici) , merhemi sürmelisin ki, onunla hasta iyi olur.

Bir reis bize anlattı. Boğazı bu şişlerden dolayı tutulmuş bir kişi gördüm. Şişlik nedeniyle ölüm durumuna gelmiş. Nefesi kesilmesine az kalmış. Onun gırtlakını yarıdılar. Nefesi o yarıktan dışarı çıktı. Hasta ölmekten kurtuldu. Yarasını açık bıraktılar ki; hastalığın 3 gün sonra yarasının Sevreti (şiddeti) geçti. Yarayı diktiler. İlaç ettiler. (Ettibadan) Hekimlerden bir kişi söyledi. Bende şöyle izah ettim. (Anlatım,gördüm ki.) Gözlemedim ki:

Bir hizmetkarım vardı. Bir bıçak alıp kendi boğazına sürmüş. Gırtlakının birazını kesmiş. Gördüm ki; boğazlanmış, insan gibi korkuyordu. Açtım yarasını gördüm. İç damarları kesilmiş. Lakin soluğu o gırtlakın yarığında çıkıyordu. Hemen yarayı diktim. İlaç ettim. Yara iyi oldu. Bir hayli zaman sesi kısıldı. Bir müddet sonra yine eski halini aldı. Biz diyoruz ki;gırtlakta hastalık olmadıktan sonra onu bıçakla kesmekte hiç zarar yoktur.

Kitabın yazarı Şerafeddin, gözlemlerini şöyle anlatır: Bir atlı (Çalçene Geveze) bir adamı öldürmüş. Ölen kişinin hemşiresi (kız kardeşi) varmış. Gelip bölgenin padişahına haber vermişler. Padişah sipahi çağırıp (sordurmuş.) ;mahkemede sorgulattı. Atının üzerinde kan bulunduğu ispatlandı. Padişah emir buyurdu. Sipahiyi o (avretin) kadının eline verdiler. Avrat sipahiyi boğazlarken halkı çağırdılar. Kadın başını katır katır kesti. Boğazladı. Gitti. 1 saat

geçtikten sonra atla geldim. Boğazlanmış kişinin yanına gittim. O kişinin gözünü açmış olduğunu gördüm. Beni görünce gözünü yumdu. Ben attan inerek başını kaldırıp boğazına baktım. Gırtlak kesilmiş;boyun damarları kesilmemişti. Şehirde içinde bir cerrah vardı. Ona haber verdim. O kişi hastayı muayenehanesine aldı. Tedavi etti. Bir müddet sonra bir kişi gelip elimi öpüp, başı ile beni selamladı. ben hangi kişinin seni tanımadım dedim. Başını yukarı kaldırıp boğazını gösterdi. Gördüm ki; gümüş lüle yaptırıp boğazına bağlamış;nefesi o lüleden çıkıyor. Sesi kuş sesi gibi. O zaman onun boğazlanan adam olduğunu anladım. Sonra o kişiyi alıp,yarasını kanatıp diktim. O kişi iyileşti. Şifa buldu."

Sabuncuoğlu burada günümüzde uygulanan trakeotomi'yi tarif ediyor. Ben uygulamadım diyor. Ancak anlattıkları trakeotomi tarihçesine ışık tutacak niteliktedir.Trakeotomi yeri için 3-4 kertiğin arasından açılması önerisini getiriyor ki,bu gün bildiğimiz 3-4 halka arasındadır ve ideal trakeotomi lokalizasyonudur. Ayrıca trakeotominin açık kalması için cilde iki yanından suture edilmesini öneriyor yani bir tür trakeostomi tarif ediyor.Sabuncuoğlu 3.gün dekanüle edilebilen acil yapılmış bir trakeotomi'den bahsediyor. Padişah buyruğu ile boğazı sıkılan bir hastada sonradan kesici alet yaralanması oluştuğunu ve bu şekilde trakeotomi gerçekleştiğini ve solunumun sağlandığını ifade ediyor. Ayrıca bu hastada da boyunda larenkse penetre kesici alet yaralanması olduğunu,hastanın kendisi tarafından gümüş konül takıldığını, kendisinin de daha sonra dekanülasyon yaptığını ve trakeotomiye kapattığını bildiriyor.

Trakeotomi terimini ilk kullanan Thomas Fabius (1567-1613) dür.İlk başarılı trakeotomi ise 1546 da İtalya da Brassavola tarafından yapılmıştır.Sabucuoğlu'nun ise bunlardan yıllarca önce yeterli bir tarifi vardı.

BURUN KIRIKLARININ TEDAVİSİ

"Burunun yukarı kısmının kemik aşağı kısmının kıkırdak olduğu bilinir.

Kemik kırılır. Ancak kıkırdak kırılmaz, sadece incinir. Kemiğin iki yanı kırılır. Kıkırdak ise her zaman incinir. Ya enine ya da boyuna incinir. Eğer,burunun bir tarafı incinirse küçük parmağını o incinen tarafa sokmalısın. Dışardan da iki parmağın ile sıkmalısın ki,burun normal şeklini alsın. Ama başı arkadan tutmalısın ki hastada ağrı olmasın.

Eğer kemik kırılırsa ona parmak yetişmez. Ona uygun bir mil yapmalısın. Onunla

burunu kaldırmalısın. Eğer kırık iki taraflı ise,mili iki tarafa sokup burunu kaldırıp bağlamalısın. Eğer o gün ve kırık yeni iken bağlamazsan şiş meydana gelir. Şişi tedavi edip,şiş indikten sonra,yedi veya on günden sonra kemiği kaldırmalısın ki,burun doğal şeklini alsın.

Eğer kemiğin bir tarafı incinirse,keten bez parçasından fitil yapıp sokmalısın. Eğer kırıkdağın iki tarafı incinmiş olursa,burun deliklerinin iki tarafına da fitil sokmalısın. Ama fitilin yoğunluğu burun deliklerinin miktarı kadar olsun.

Eski hekimlerden bazıları fitili önce yağlayıp,sonra burun deliklerine sokulmasını , fitilinde her gün değiştirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Bazıları ise, değirmen tozunu yumurtanın akı ile karıştırıp,fitili bunun içine sokup sonra buruna sokulmasını,düzelinceye kadar da burunda kalmasını söylemişlerdir.

Kitabın yazarı Şerafettin ise kendi deneyimini şöyle anlatır:

Ördek tüyünü kesip kamışını alıp,bunun üzerine pamuk dolayıp alabildiği kadar buruna sokmalısın. Hastanın nefesi tutulmayıncaya ve yara düzelinceye kadar dursun. Ama yine tercih

senin elindedir. Ya bu dediğimizi ya da önceki söylediğimizi yaparsın. Bu işleri yaparken burada şişlik olursa,burunun üzerine mûm-urugan (iç yağı) sürmelisin. Yada pamuğu gül yağı ile sirkeye batırıp,bunu burunun üzerine sürmelisin. Yada merhem- deyhılûn * sürmelisin

Eğer burunda şişlik olmazsa,günlük unu ve yumurta akı ile karıştırıp burunun üzerine sürmelisin. Üzerine de yumuşak bir bez koymalısın. Ama üzerinden bağlamamalısın.

Eğer burun kemiği ufalanmış ,küçük parçalara ayrılmış ise,o zaman burunu üzerinden açmalısın. Ufalanmış olan kemikleri uygun bir alet ile çıkartmalısın. Ondan sonra yarayı dikmelisin ve iyileştirici ilaç ve merhemlerle tedavi etmelisin."

Sabuncuoğlu burun kırıklarının onarımı anlatılırken,hemen hemen bugün uygulanan kapalı repozisyon tekniği anlatılıyor ve bugünkü Walsham pensi tanımlanıyor.(Resim 13) Eğer geç gelindi ise, şişlik indikten sonra (7-10 gün) repozisyon yapılacağını anlatıyor ki,bugün de geçmiş ve ödem çıkmış olgularda ödemin rezolüsyonu için 10 gün kadar bekleyip sonra repozisyon yapılmaktadır.

Resim13-Günümüzde burun kemiği kırığında kullanılan Walsam Pensi.

KAYNAKLAR:

1. Uzer İ: Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrahiyetü'l Haniye C:1. Ankara: Atatürk Dil Tarih Kurumu yayınları, 1992:251-264
2. Uzer İ: Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrahiyetü'l Haniye C:2. Ankara: Atatürk Dil Tarih Kurumu yayınları,1992:76A-85A
3. Ünver A.S: XV. Asırda Türkiye'de Tecrübi Tababete Ait İki Misal. Tıp Fak.Mecmuasından ayrı basım. 1949:1-4
4. Atabek E. M : Ortaçağ Tababeti. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi yayınları, 1977:31

*Sıfat-ı Merhem-i Deyahılun: Boy tohumu, keten tohumu, hubbazi (ebegömeçi) tohumu ya da köklerini alınıp,bunlar dövüp ayrı ayrı ıslatılacak, bir gün bir gece bekletildikten sonra, her biri dövülüp toz haline getirilmiş kurşun oksit ve zeytinyağı ile karıştırılıp rengi kararınca kadar kaynatılacak.
Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 17(2): 2000

5. Kâhya E, Erdemir A: Bilmin Işığında, Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Ankara: Türkiye Diyanet vakfı yayınları, 2000: 129
6. Şehsuvaroğlu N, Demirhan A, Güreşsever G: Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitabcılık, 1984: 53,54
7. Güreşsever G, Şehsuvaroğlu N: Bilim ve sanat Tarihi Bakımından Sabuncuoğlu Cerrahisi. Kültür ve Sanat Dergisi. 4,1 1976:44-51
8. Bursalı Mehmet Tahir Efendi: Osmanlı Müellifleri. C:3 S:231, Meral Yayınları İstanbul - 1975:231
9. Aesculap ENT Catalogue 1980 , sayfa.21-191.